

Wer nicht kindlichen Gehorsam übt,
Wird von Gott und Menschen nicht geliebt.

b. b. Ohne Trennung der Sylben.

Liebe deinen Nächsten.

Jeder Mensch, dem du helfen, oder etwas Gutes thun kannst, ist dein Nächster; er mag seyn, wer er will, genug, daß er ein Mensch ist, wie du. Gott will, wir sollen alle Menschen lieben, weil ein jeder ein Kind und ein Ebenbild Gottes ist. Liebe also jeden Menschen, wie dich selbst, wegen Gott.

Was du nicht willst, daß man dir thu',
Das füg' auch nie dem Nächsten zu.

E r z ä h l u n g.

Ein alter schwacher Mann fiel auf dem Wege, und konnte nicht wieder aufstehen. Nicht weit davon gingen zwey Knaben, und hörten den Alten um Hilfe rufen. Ach, helft mir doch, ihr guten Kinder! rief der Mann. Gleich eilten sie herzu, und hatten inniges Mitleid mit dem Alten. Der eine kniete auf den Boden, daß der Mann sich auf ihn stützen konnte, und der andere half ihm in die Höhe. Dann führten sie ihn zum nächsten Hause, damit der schwache Mann eine Labung erhalte. Gott vergelte es euch, ihr guten Kinder! sprach der Alte.

Wisset, Gott sieht dieses an,
Als hättet ihr's ihm selbst gethan.

Kdor kól' pokórsh'ne ne skasúje,
Ga Bog in zhlóvek sanizhúje.

Ljúbi svójiga blishnjiga.

Vfak zhlóvek, kτέρimu móresh poma-gáti, ali kaj dóbriga storiti, je tvoj blishenj; naj shé bo, kdor kóli hózhe, dósti, de je zhlóvek, kákor tí. Bog hózhe, de vse ljudi ljubimo, kér vfak je otrók bóshji in podóba bóshja. Tórej vfáziga zhlóvéka ljúbi, kákor sèbe, savolj Bogá.

Kar nózhesh, de kdo teb' storí,
Túd' blishnjimu ne stóri ti.

P o v é s t.

Šlab stázhik je na póti pádel, in ni mó-gel vstáti. Ne délezh od tam sta hodila dva fantizha, in saflíhita stázhka na pómozh klízati. »O, pomagájta mi vènder, dóbra otró-ka!« je mosh vpil. Prézej sta pertékla, in v' serze se jima je smilil stázhik. Eden poklékne, de se je stázhik mógel nanj opérati, in eden mu pomága nakvíshko. Po tém ga péljeta do blishnje híshje, de je slábi mósh shí-vesha dobil. »Bog vama povèrni, dóbra otró-ka!« je rékel stázhik.

Véste, de Bog vsame tó,
Kákor deb' njem' storjeno blo?

DOLENJSKI JEZIKOSLOVEC SE PREDSTAVI

Franc Serafin Metelko (1789–1860)

Marinka Cerinšek • Fotografije: Boštjan Pucelj

»Tihemu potoku podoben, ki lepe senožeti in ravna polja rosi, je Metelko do svoje sive starosti. Bil je Metelko ves Slovenec, pa tudi Dolenjec.«
(Anton Martin Slomšek)

Pogled v njegovo življenje

Slovenski duhovnik, slovníčar, pisec in prevajalec šolskih ter verskih spisov in knjig ter tudi prvi profesor slovenščine se je rodil 14. julija 1789 v mlinu graščine Vrh pri Škocjanu na Dolenjskem, umrl pa je 27. decembra 1860 v Ljubljani.

Šolal se je pri frančiškanih v Novem mestu, filozofijo in bogoslovje je končal v Ljubljani in bil leta 1814 posvečen v duhovnika. Od 1815 do smrti je bil stolni katehet v Ljubljani; leta 1817 je bil imenovan za profesorja na novoustanovljeni stolici za slovenski jezik na ljubljanskem liceju. Po šolski reformi leta 1848 pa je bil do leta 1857 profesor slovenščine na gimnaziji. »Tako je bil prvi profesor slovenskega jezika, ki je vzgojil vrsto pomembnih Slovencev, med njimi tudi Franceta Prešerna,« je o njem dejal dr. Stane Granda.

Poleg slovenščine in italijanščine je znal še nemščino, latinščino, grščino, hebrejščino, francoščino in razumel »vseh deset narečij slovenskih«.

S svojimi predavanji o slovenščini je pri svojih učencih, zlasti duhovniških, vrsto let budil smisel in veselje do izobrazbe v maternem jeziku. Poslušal ga je med drugim tudi Matija Čop in baje celo Prešeren (Marn IX, 28). Uspeh stolice slovenskega jezika je bil velik. Predvsem s prižnic se je kmalu razlegla enotnejša, slovniško pravilnejša in blaglasnejša slovenska beseda (Priatelj, LZ 1921, 595); isti jezikovni napredek je opaziti tudi v knjigah, v prvi vrsti nabožnih, ki so jih začeli v obilnem številu pisati Metelkovi učenci.

V oporoki je svoje veliko denarno imetje (70.000 goldinarjev), ki ga je največ pridobil s srečkami, namenil v dobrodne namene, še zlasti za izboljšanje šolstva v Škocjanu in okoliških krajih (Kos, 2002). Ukvarjal pa se je tudi s homeopatijo in bil pomemben član homeopatskega društva.

Vsako leto na pustni ponedeljek je imel svoj govor v ljubljanski stolnici. Ti govori so bili zelo

izvirno sestavljeni, »vsak obdeluje drugo snov, tako da se ni nikdar ponavljal«. Za zgodovino slovenskega cerkvenega govorništva so zelo pomembni.

Metelko je bil tihe in mirne narave. To vidimo že iz abecedne vojne, v katero sam aktivno ni niti posegel. Bil pa je vsekakor vztrajen, ker je še leta 1843, ko je gajica že popolnoma prodrla, objavil v Anhang der Vorrede des Lehrgebäudes drugi in tretji Brižinski spomenik v metelčici in ga je še Bleiweis leta 1848 v Novicah očitno prosil, naj opusti svoj črkopis in naj se oprime novega. A Metelko je rajši pisal v stari bohoričici. Za skrajno svojeglavega ga označuje tudi Dajnko (Kidrič, Dobrovsky, 162).

Tako je med črkarsko pravdo v stari bohoričici napisal *Berilo za male šole* na kmetih, v katerem v poglavju Šolske postave za ljudske šole beremo:

Otroci svojo šolsko pripravo imejte zmeraj lepo zloženo in pripravljeno.

Preden greste od doma, pregledjte, ali je vaša obleka zgledna.

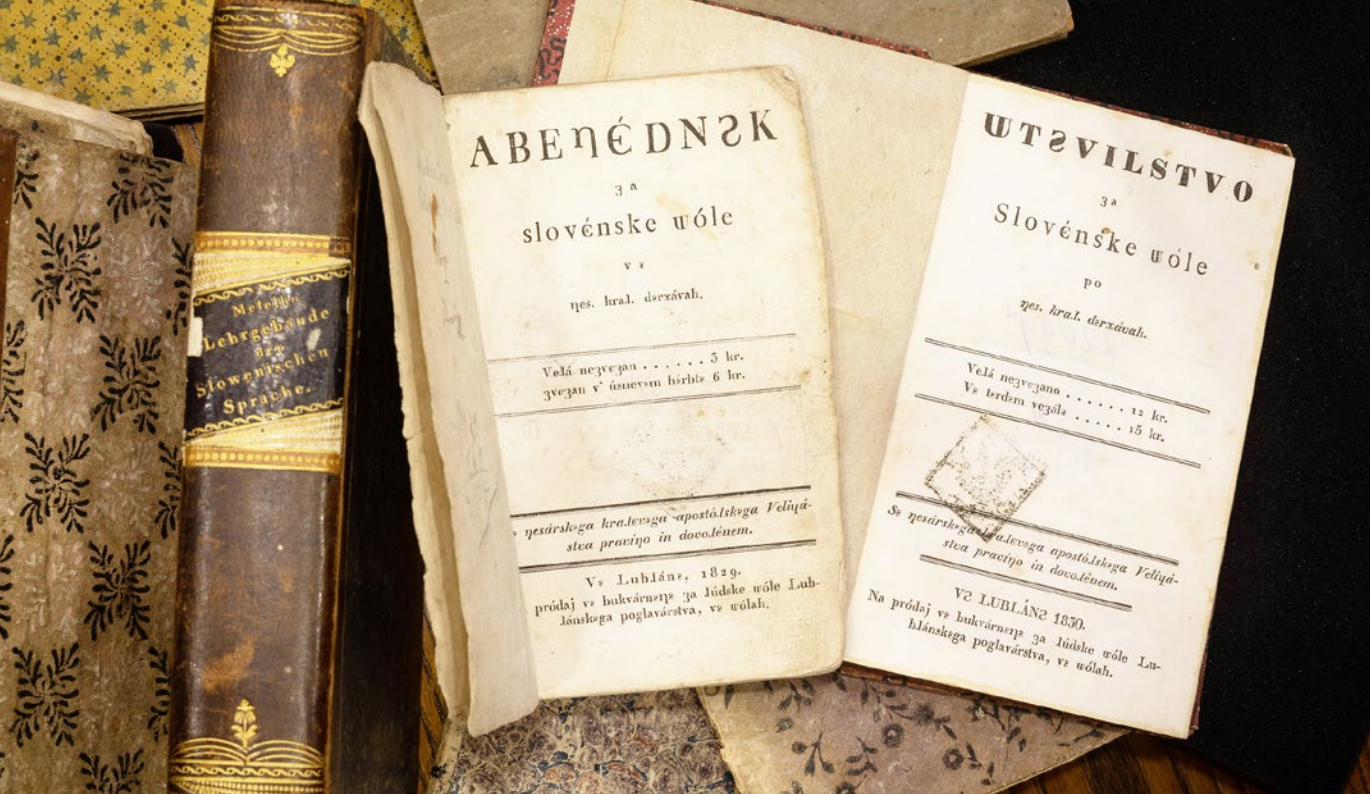
Obraz, roke in noge si umijte, nohte porežite, lase lepo poravnajte. Tudi potrebo opravite poprej.

Kadar do šole pridete, otrebite blato in sneg s čevljev, sneg otresite s klobukov in plaščev.

Učite se in delajte doma to, kar se vam za učiti in opraviti naroči, berite, pišite, ponavljajte. Opravljajte radi tudi tista dela, ki vam jih starši ukažejo.

Ravnajte se po tih postavah. Kdor jih ne izpolnjuje, ga bodo njegovi učenci očitno posvarili, če kdo napravi hud zapis v vedenju, ga bodo s šibo topli, nepobojšljive pa iz šole izženo.

V svojem času je bil kljub nasprotnikom cenjen in spoštovan, kar dokazujejo njegova osebna pisma s pomembnimi možmi tistega časa – z Dobrovskim, Kopitarjem, Bleiweisom, Miklošičem. V njih omenja tudi škocjanskega rojaka misijonarja dr. Ignacija Knobleharja.



Pravijo, da se zaradi svoje skromnosti ni želel portretirati, tako da lahko le ugibamo, kakšna je bila njegova zunanja podoba. Tako je leta 2011 nastala po zamisli in delu domačega umetnika Ferenc Csernika podoba Metelka kot leseni kip, istega leta pa je gospod Csernik domači šoli podaril svojo sliko Frana Metelka v naravni velikosti, ki domuje v družbi s Prešernom in Knoblaharjem v šolski knjižnici. Za spominsko tablo pred Metelkovim domom je njegovo upodobitev prispevala nekdanja učenka domače šole – danes magistra inženirka arhitekture – Katja Martinčič, ki ga je upodobila že leta 2002, ta upodobitev pa je hranjena v šolski knjižnici.

Pogled v njegovo delo

Metelkovo najpomembnejše delo je slovenska slovnica, izdana v nemščini, *Lehrgebäude der slowenischen Sprache im Königreich Illyrien und in den benachbarten Provinzen. Nach dem Lehrgebäude der böhm. Sprache des Hrn. Abbé Dobrowsky (1825)*.

Prevod naslova se glasi: *Slovnica slovenskega jezika v Ilirskem kraljestvu in sosednjih provincah. Po slovnici češkega jezika gospoda Abbéja Dobrowskega.*

Z njo je uvedel nekaj pomembnih znanstvenih novosti. V podnaslovu je navedeno, da se je avtor zgledoval po češki slovnici J. Dobrowskega, vendar velja za najboljšo slovnico posameznega slovan-

skega jezika v tistem času. Poleg daljšega predgovora, v katerem Metelko predstavlja slovanstvo, govori o slovanski književnosti 9. stoletja, po Jerneju Kopitarju objavlja prvi Brižinski spomenik (v dodatku leta 1848 še druga dva), poroča o slovenskih piscih 16. stoletja in o slovenskih slovnica.

Knjiga obsega naslednja poglavja:

Uvod (2–22), Tvorba besed (22–168), Pregibanje besed (169–222), Skladanje besed (223–264), Različni reki in izrazi (265–280), Ezopove basni (281–294), Popravki (295–296).

V Uvodu pojasnjuje svojo pisavo (po njem je dobila ime metelčica) ter pravorečna, oblikoglasna in prozodična pravila. V poglavju o besedotvorju obravnava besedne korene, priponske ter pregibalne morfeme in končnice. Dalje razvršča tvorbo po besednih vrstah: glagole deli po J. Dobrovškem na 6 vrst. V oblikoslovju obdeluje le sklanjanje in spreganje. Skladnja obsega 4 razdelke: pravila primernosti v rabi besednih vrst (ujemanje), pravila odvisnosti (raba sklonov), izpust in besedni red.

Fran Levstik je leta 1862 v Novicah zapisal: »Naš knjižni jezik se je od leta 1825 mnogo popravil, ali vendar izmed vseh slovníc, kolikor nam je od tedaj spisanih, nobena metelčice ni dosegla, nikar že presegla.«

O metelčici

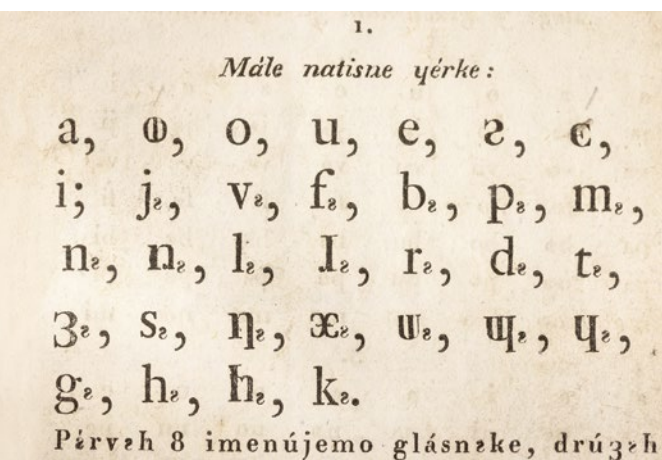
Metelko je sestavil svojo abecedo in jo najbrž s Kopitarjevim dovoljenjem objavil v svoji slovnici leta 1825. Svojo abecedo in sploh slovnico je naslonil na domače dolensko narečje. Vanjo je deloma sprejel po cirilici nova znamenja ne samo za soglasnike, temveč tudi za samoglasnike, za katere je vpeljal tri nove črke: za polglasnik znak, ki je podoben ciriliskima znakoma za polglasnika, dalje znak za ozki e, podoben grškemu ε, in za ozki o, nekoliko podoben grškemu ω. Za široki e in o je ohranil navadna latinska znaka za e in o. Metelko je torej dobro ločil vokalne kvalitete (8 slovenskih samoglasnikov). Med soglasniki je ohranil znak s (S) samo za glas s; po cirilici pa je nekako zmaličil enotne znake za c, š, ž, šč; z je ohranil samo za glas z. Uvedel je tudi razlikovanje med velarnim ch in aspiriranim h. Po cirilici je ustvaril tudi znaka za palatalni í in ŕ.

Metelčice so se oprijeli le njegovi najožji prijatelji: Janez Zalokar, Blaž Potočnik, Franc Jelovšek, Jožef Burger in Urban Jerin. Metelko je z raznimi učbeniki uvedel svojo abecedo tudi v šole. Ti učbeniki so: *Abecednik za slovenske šole (Ljubljana 1829)*, *Abecednik nemško-slovenski za šole (Ljubljana 1830)*, *Slowenische Sprachlehre (Laib. 1830)*, *Številstvo za slovenske šole (Ljubljana 1830)*. V bohoričici je izdal iz nemščine prevedeno nabožno knjigo *Serce ali spoznanje in zboljšanje človekovega serca ... (1847, 1848, 1851 in v gajici 1862)*.

V metelčici torej ni izšlo mnogo knjig, celo manj kot v dajncici. Pri večini je metelčica že takoj spočetka naletela na odpor, ki je vedno bolj naraščal. Tako se je po novi izdaji slovnice 1830 razvila znamenita abecedna vojna ali črkarska pravda, v kateri so se polemično spopadli zagovorniki in nasprotniki metelčice (Kos, 2002). Leta 1832 je zoper metelčico Prešeren objavil sonet o kaši s trditvijo, da je novi črkopis nepotrebna formalna novost, ki v slovenski literaturi in kulturi vsebinsko ničesar ne spreminja.

»Tako je bil prvi profesor slovenskega jezika, ki je vzgojil vrsto pomembnih Slovencev, med njimi tudi Franceta Prešerna,« je o njem dejal dr. Stane Granda.





S to vojno sta Čop in Prešeren metelčici zadala smrtni udarec. Z odlokom 6. novembra 1833 jo je c. kr. naučna dvorna komisija prepovedala za šole oziroma za šolske knjige. Za odpravo metelčice iz šole se je izreklo 17 okr. šol. nadzornikov, proti odpravi pa samo eden. Tako je bila leta 1833 metelčica za šole uradno prepovedana.

Metelčico so imenovali tudi žabica ali krevljica, sam pa jo je poimenoval pocirilica. Njegov črkopis je znanstveno natančen in popoln. Vendar je bil nepregleden, predvsem pa je od tradicionalnega knjižnega jezika vodil v fonetično pisano dolensko (Kos, 2002).

Popisovalec slovenskih krajevnih imen

Kot uradni prevajalec je Metelko mnogokrat naletel na velike težave pri pisanju krajevnih imen, zato se je leta 1822 do deželne vlade obrnil s posebno prošnjo, naj da popisati krajevna imena na Kranjskem, in sicer tako, da bo imenu v imenovalniku dodan tudi roditelj. Metelko je za to popisovanje sestavil posebno navodilo.

Iz izbranega gradiva, ki mu ga je izročila vlada leta 1823, si je sestavil abecedni seznam važnejših krajev na Kranjskem. S tem gradivom in nasvetom je pomagal tudi H. Freyerju, ko je leta sestavljal zemljevid Kranjske s slovenskimi imeni (1842, 1849).

Prevajalec

Zelo obsežno je Metelkovo prevajalsko delo, veliko šolskih in nabožnih besedil pa je tudi priredil.

Rokopisni oddelek NUK-a hrani njegovo zapuščino, v Knjižnici Mirana Jarca pa se nahaja nekaj njegovih knjižnih izdaj:

1. Lehrgebäude der Slowenischen Sprache im Königreiche Illyrien und in den benachbarten Provinzen. Ljubljana 1825 (v nemščini).
2. Joseph Marchner: Abecednik za slovenske šole. Ljubljana 1829 (v metelčici). Poslovenil Fran Metelko.
3. Številstvo za slovenske šole. Ljubljana 1830 (v metelčici).
4. Slowenische Sprachlehre = Slovenski jezikovni pouk. Ljubljana 1830 (v nemščini).
5. Abecednik za šole na kmetih. Dunaj 1834 (v bohoričici).
6. Fran Metelko, Joseph Marchner: Deutsch-krainisches Rahmenbüchlein für Landschulen ... Dunaj 1836, 1837, 1843 (v nemščini in slovenščini – v bohoričici).
7. Berilo za male šole na kmetih. Dunaj 1838 ali 1842 (v bohoričici).
8. Serze ali sposnanje in sboljšanje zhloveshiga serca ... Ljubljana 1847, 1851 (v bohoričici).
9. Serce ali spoznanje in zboljšanje človeškega serca ... Ljubljana 1873 (v gajici).
10. Krishov pot ali premishlovanje Kristusoviga terplenja. Ljubljana 1818 (v bohoričici). Pregledal in popravil Fran Metelko.

Zbiralec pregovorov

Metelko je bil tudi zbiratelj slovenskih pregovorov.

- Kdor se z mokrim bratom družijo, ne bo dolgo suh.
- V družini, kjer soglasja ni, se delo ne speši.
- Narvišji blagor je ljudi življenje, torej zanj in kri.
- Izobražuj se sam, izobražuj svet, boljšaj se sam, bolji je svet.



Metelko v rojstnem Škocjanu

Med šolami v tem delu JV Slovenije, ki se imenujejo po jezikoslovcih (OŠ Adama Bohoriča Brestanica, OŠ dr. Jožeta Toporišiča Dobova, OŠ Jurija Dalmatina Krško, OŠ Maksa Pleteršnika Pišce), je tudi OŠ Frana Metelka Škocjan.

Domača šola ponosno nosi njegovo ime in se trudi po svojih najboljših močeh slediti in uresničevati njegovo misel *Vse za ljubo slovenščino*. Tako smo šolsko leto 2019/2020 proglasili za Metelkovo leto, saj je minilo 230 let od njegovega rojstva in 160 let od njegove smrti. Obeležili smo ga s številnimi dejavnostmi, s katerimi se ga spominimo vsako šolsko leto, ustaljenim smo/so dodali nove.

Od leta 2015 v okviru projekta Metelkovo pero vabimo/jo v jesenskem času k ustvarjanju za likovni (1. triletje) in literarni natečaj (2. in 3. triletje) metelkarje in mlade ustvarjalce slovenskih šol, pri čemer najboljšim trem likovnikom in piscem poezije in proze podelimo Metelkovo pero in Metelkovo priznanje, ostali pa prejmejo priznanje za sodelovanje.

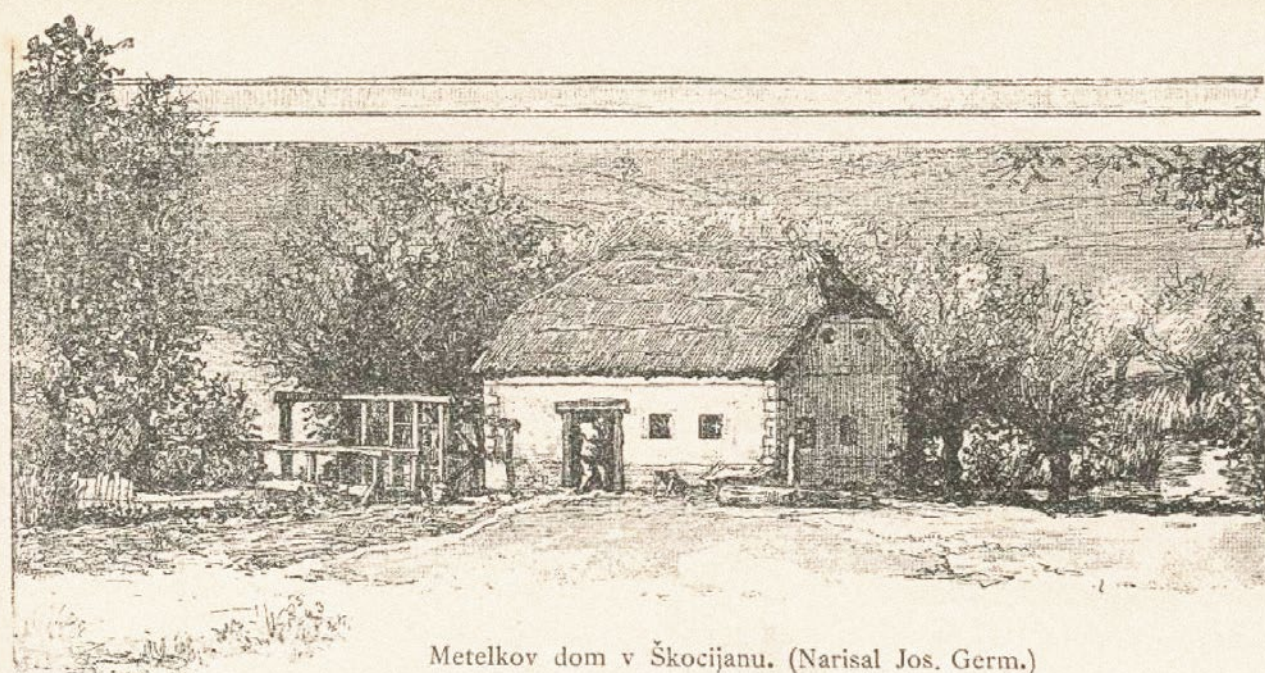
V prvem tednu oktobra v okviru Dnevoev evropske kulturne dediščine in v Tednu kulturne

Kot uradni prevajalec je Metelko mnogokrat naletel na velike težave pri pisanju krajevnih imen, zato se je leta 1822 do deželne vlade obrnil s posebno prošnjo, naj da popisati krajevna imena na Kranjskem, in sicer tako, da bo imenu v imenovalniku dodan tudi roditelj.

dediščine pripravimo na šoli kulturno obarvan Metelkov dan, na katerem učenci v različnih delavnicah spoznavajo vsebine, povezane s kulturno dediščino in Metelkom.

V začetku decembra se tudi naša šola pridruži praznovanju Prešernovega rojstnega dne in na Ta veseli dan slovenske kulture se najboljši šolski deklamatorji pomerijo na deklamatorskem tekmovanju, saj tako učence spominimo na Metelka, ki se je izkazal tudi kot dober govornik.

Metelkarje ob koncu šolskega leta povabimo k Metelkovi počitniški bralni znački, septembra jih nagradimo z Metelkovim bralnim priznanjem.



Metelkov dom v Škocijanu. (Narisa Jos. Germ.)



April, mesec, posvečen knjigi in branju, obeležimo z Nočjo knjige in Metelkovo popoldansko bralnico. Tudi šolsko glasilo nosi ime Metelkova 51.

Skupaj s KD dr. Ignacija Knobleharja smo pred Metelkovim domom v Škocijanu junija 2019 postavili tristrano spominsko tablo s pomembnimi zaznamki na njegovi življenjski poti. Odprtje je s svojim pogledom na tega moža in njegov čas pospremil njegov veliki poznavalec dr. Stane Granda.

Da smo Metelkova šola, razkriva tudi napis na ziva šole na steni naše hiše učenosti. Pred njenim vhodom metelkarje in zunanje obiskovalce pozdravi odprta kamnita knjiga z mislijo Vse za ljubo slovenščino, napisano tako v metelčici kot latinici. V večnamenskem prostoru šole pa so steklene vitrine in uokvirjene tri steklene table s pomembnimi življenjepisnimi podatki našega rojaka.

Sredi Škocijana stoji Metelkovina ali Metelkov kulturni dom s knjižnico in večnamensko dvorano, Metelkova dvourni pešpot pa pohodnike vodi iz Škocijana do cerkve sv. Jakoba na Telčah.

Sredi Škocijana stoji Metelkovina ali Metelkov kulturni dom s knjižnico in večnamensko dvorano, Metelkova dvourni pešpot pa pohodnike vodi iz Škocijana do cerkve sv. Jakoba na Telčah.

Fran Metelko je v vseh svojih vlogah delal v duhu in za dobro slovenskega človeka ter za njemu ljubo slovenščino. Metelko je v svojem času s svojim delom zaznamoval Ljubljano, zato je po njem imenovana tudi ulica – Metelkova, na kateri ima svoje prostore Slovenski etnografski muzej.

Tako na domači šoli z različnimi naštetimi dejavnostmi spodbujamo učence, da z brano in pisano besedo prebujajo v sebi ustvarjalnost, naklonjenost do maternega in slovenskega jezika ter tako dokazujejo svojo izrazno moč. Tako sledimo Metelkovi misli Vse za ljubo slovenščino, ki jo je ta mož udejanjal s svojim delom.

S svojo intelektualno širino in razgledanostjo je bil drugačen, zato je znal kljub nasprotovanju nekaterih sodobnikov pravi čas strpno in pokončno sprejeti kritiko svojega dela. Bil je mož, ki mu je bilo »mar za slovenščino«, za svojo materinščino, predvsem pa je bil človeka blage, skromne, a delavne narave in je prihajal v 1. in 2. pol. 19. stol. iz majhnega dolenskega kraja.

Popotnica, s katero želimo popeljati naše učence v življenje, sta tako njegova delavnost in skrb za materinščino.

“Prespoštovani prijatli in predragi učenci moji!

Kar med vsemi živimi stvarmi na zemlji človeku daje posebno vrednost in prednost, to je um. Kajti le po umu more človek dospeti do tiste popolnosti, ki mu jo je stvarnik namenil. Čim bolj se torej človek lika in časti jezik, tembolj čistejši je in omikan tudi njegov govor. Vsem prihodnjim rodovom storimo veliko dobroto, ako si ohraniti in olikati in povzdigniti prizadevamo ljudski jezik, zlasti tako blagoglasni, kakršen je slovenski.”

Fran Serafin Metelko

Viri in literatura

Kolarič, Rudolf. 2013. *Metelko, Franc Serafin (1789–1860)*. Slovenska biografija. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU.

<http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi363425/#slovenski-biografski-leksikon> (15. september 2023). Izvirna objava v: Slovenski biografski leksikon: 5. zv. Maas –Mrkun. Franc Ksaver Lukman et al. Ljubljana, Zadržna gospodarska banka, 1933.

Kos, Janko. 2002. *Pregled slovenskega slovstva*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, str. 84.

Digitalna knjižnica Slovenije. Dostopno na <https://www.dlib.si/results?euapi=1&query=%27keywords%3dfran+metelko%27&sortDir=ASC&sort=date&pageSize=25>

Slikovno gradivo: Rokopisni oddelek Narodne in univerzitetne knjižnice, Knjižnica Mirana Jarca Novo mesto.